

QO'RBOSHILAR QURULTOYLARI

G'ulomov Husanboy

FarDU Tarix fakulteti 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Qo'rboshilar o'z harakatlari davomida ko'plab qurultoylarni o'tkazadilar. Bundan maqsad qo'rboshilar harakatlarini rejalashtirish, o'zlariga yetakchi tayyorlash va shu kabi muxum ishlarni amalga oshirish bo'lgan. Qo'rboshilar qurultoylari, qurultoyning maqsad va vazifalari.

Kalit so'zlar: Qo'rboshi, qurultoy, turkiy xalqlar, ko'kturk, eftaliylar, xun xoqonligi, Qurultoy turkiy so'z bo'lib, u kengash, majlis, syezd ma'nolarini anglatadi hamda turkiy xalqlar va mo'g'ul xalqida qadimdan mavjud bo'lgan turli harbiy kengashlar va majlislarining umumiy nomidir. Turkiston tarixida qurultoylar quyidagicha o'tkazilgan:

Turkiy xalqlarda qurultoy va harbiy kengash o'tkazish an'anasi qadimdan mavjud bo'lgan. U Buyuk Turk xoqonligi (Ko'kturk xoqonligi) va Eftaliylar (Oq xunnlar) davlatlarida paydo bo'lib, kamida bir yarim ming yillik tarixga ega. Hatto ayrim manbalarda yozilishicha, taxminan 3000 yil muqaddam –Buyuk Xunn davlati (Xunn xoqonligi) davrida ham qurultoylar o'tkazilgan. Saljuqiylar va usmolilar sulolasi vakillari qurultoylarda o'z sultonlarini saylashgan. Mo'g'ullar davlatida (Chingizxon va uning vorislari davrida) qurultoy hokimiyat boshqaruvining oliy shakliga aylangan edi. Amir Temur va temuriylar davriga kelib, qurultoylar o'zining mukammal tuzilishiga ega bo'lgan. Qurultoylarda mamlakat hayotidagi jiddiy siyosiy va iqtisodiy masalalar hal qilingan, umuhim harbiy yurishlar arafasida o'tkaziladigan o'ziga xos katta marosimga aylangan. «Temur tuzuklari»da qurultoy (harbiy kengash) o'tkazish tartiblari haqida so'z boradi. Boburiylar davlatida ham bu tartibga amal qilingan. Qurultoylarda mamlakat hukmdori va qo'shin qo'mondoni saylangan.

Qurultoy o'tkazish Nizomiga ko'ra, uning har bir ishtirokchisi o'z fikrini erkin ravishda bildirishi mumkin bo'lgan. Qurultoy qatnashchisi bo'lgan amir (harbiy sarkarda) va beklarga muayyan kuchlar tomonidan tavsiya etilayotgan nomzodlar haqida oshkora va hech qanday moneliksiz fikr-mulohaza aytish huquqi berilgan. Saylovlar oshkora va teng asoslarda o'tgan. So'ngra saylovda g'olib chiqqan nomzodni payg'ambar Muhammad (s.a.v.) avlodlaridan bo'lgan sayyidlar Qoq yerga to'shalgan oq kigiz yoniga yetaklab kelishardi. Mamlakat hukmdori yoxud harbiy qo'shinning Oliy bosh qo'mondoni qilib saylangan shaxs shariat qonunlariga binoan ish ko'rishi lozimligi to'g'risida muqaddas Qur'oni karimni qo'lida tutib, qasamyod etishi kerak edi. So'ngra nufuzli urug' boshliqlari (biylar) va beklar uni oq kigizga solib, ko'tarish marosimini bajo keltirishgan. Bu an'ana O'rta Osiyoda xonliklar davrida ham (XX asr boshlarigacha) saqlanib qolgan.

a) 1917 yilda Butun Turkiston musulmonlari tomonidan o'tkazilgan 4 ta anjuman. Ularning oxirgisida Turkiston Muxtoriyati tashkil topgan (1917 yil 26-28 noyabr).

b) Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Xorazm Xalq Sovet Respublikasida oliy davlat hokimiyati organi. 1920-1924 yillarda Butun Buxoro va Butun Xorazm xalq vakillarining beshta qurultoyi bo'lib o'tgan.

d) Turkistonda Sovet rejimiga qarshi qurolli harakat rahbarlari tomonidan tashkil qilingan idora. Turkiston vatanparvarlari qurultoylarda o'z harbiy yo'lboshchilarini saylashgan, qizil

armiyaga qarshi kurashdan saboq va xulosalar chiqarib, bo'lg'usi jang rejalarini muhokama qilishgan. Qurultoylarda Oliy bosh qo'mondon (Katta Ergash, Madaminbek, Shermuhammadbek, Ibrohimbek, Anvar Posho, Salim Posho, Mulla Abdulqahhor, Junaidxon va b.) bilan birgalikda harbiy dastalarning qo'mondonlari – qo'rboshilar ham saylangan. Shuning uchun istiqlochlilik harakatini tashkiliy jihatdan uyushtirishda qo'rboshilar qurultoylarining ahamiyati juda katta bo'lgan. Afsuski, istiqlochlilik harakati tarixida qo'rboshilar qurultoylarining tutgan o'rnini sovet davrida mutlaq buzib ko'rsatildi va soxtalashtirildi.

XX asrda O'zbekiston SSRda qishloq xo'jaligi xodimlari – paxtakorlar, chorvadorlar va shu kabilarning eski yil yakuni va yangi yil rejaları munosabati bilan o'tkaziladigan respublika, viloyat va tuman yig'inlari nomi.

Ushbu o'rinda so'z qo'rboshilar qurultoylari va unda Shermuhammadbekning tutgan o'rnini xususida ketadi.

Turkiston ozodligi va mustaqilligi uchun shimoldan kelgan yov - rossiyalik qizil askarlarga qarshi fidokorona kurashgan istiqlochlilar sovet siyosatchilari va tarixchilari tomonidan «bosmachi» va xalq dushmani sifatida ko'rsatilib, qariyb 75 yil davomida jamoatchilik fikri shu yo'nalishda shakllantirilgan edi. Totalitar va avtoritar rejim hukm surgan yillarda qo'rboshilar faoliyati, xususan, Shermuhammadbek jasorati, ular tashkil qilgan hukumatlar, qo'rboshilar qurultoylari idorasi (instituti) ilmiy jihatdan xolis o'rganilmadi. Holbuki qo'rboshilar qurultoylari Turkistondagi istiqlochlilik harakati tarixida muhim rol o'ynaydi.

1921 yil dekabr oyining boshlarida Shermuhammadbek Kichik Oloy vohasi orqali Sharqiy Buxoroga o'tdi. Bu yerda u Buxoro Respublikasidagi qo'rboshilar bilan o'zaro hamkorlik qilish to'g'risida muzokaralar olib borishga harakat qildi. Shermuhammadbek bilan Sharqiy Buxorodagi qurolli harakatning yetakchisi Ibrohimbek o'rtasida (keyinchalik Anvar Posho bilan ham) muloqotlar bo'lganligini ayrim tarixiy adabiyotlar tasdiqlaydi. Lekin Qorategin bekligida Shermuhammadbek bilan Fuzayl Maxdum o'rtasida ba'zi nizolar ham yuzaga keldi. Natijada Shermuhammadbek 1922 yil yanvar oyining boshlarida, juda noqulay ob-havo sharoitiga qaramasdan, Qorategin bekligidan dovon orqali Farg'ona vodiysiga qaytib keldi.

1922 yilning bahori, xususan, aprel oyida Turkistondagi qurolli harakat o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi. 1922 yil 10-15 aprelda Boysundagi Kofirun qishlog'ida Turkiston qo'rboshilarining Anvar Posho boshchiligida katta qurultoyi o'tkazilganligini ta'kidlab o'tish kerak. 15-20 aprelda esa Samarqand shahrida Turkiston musulmonlarining qurultoyi yarim ochiq holatda bo'lib o'tdi. Bu qurultoyi Turkiston Milliy Birligi tashkiloti faollari uyushtirgan edi. Unda Farg'ona va Samarqand viloyatlaridagi barcha nufuzli qo'rboshilar o'ntadan yigitlari bilan, shuningdek, Xorazm va Buxoro Respublikasidan ko'plab qo'rboshilar, Sirdaryo, Zakaspiy, Oqmo'la viloyatlaridan ko'plab vakillar ishtirok etdilar.

Boymirza Hayitning yozishicha, anjumanda Farg'ona vodiysi harbiy muxolifatining rahbari Shermuhammadbek istiqloq kurashi haqida katta ma'ruza qildi. Qurultoy oxirida 7 bo'lim va 36 banddan iborat maxsus Rezolyusiya qabul qilindiki, u Shermuhammadbek boshchiligida tuzilgan Turkiston-Turk mustaqil islom jumhuriyatining muvaqqat Konstitusiyasi - Asosiy Qonuni edi. Bu hujjat Turkiston o'lkasidagi Farg'ona, Sirdaryo, Samarqand, Yettisuv, Zakaspiy viloyatlari hamda Amudaryo bo'limi endilikda Turkiston-turk mustaqil islom jumhuriyati tarkibiga kiritilganligini qonun yo'li bilan mustahkamladi. Unda Turkiston

muvaqqat hukumat: 15 kishidan iborat bo'lishi, ular orasidan mamlakat prezidenti, vise-prezidenti va bosh kotib saylanmog'i, bu uch kishidan iborat Ijroiya qo'mitasi poytaxtda doimiy ravishda ishlashi ko'zda tutilgan edi. Hukumatning beshta a'zosi Farg'ona vodiysidagi Namangan, Andijon, Marg'ilon, Qo'qon, O'sh kabi beshta viloyatning harbiy boshliqlari qilib tayinlanadigan bo'ldi. Qolgan 7 kishi esa harbiy; tashqi ishlar; ichki ishlar, pochta va telegraf; diniy ishlar; moliya; adliya; transport vazirlari qilib tayinlanishi kerak edi.

Shunday qilib, Shermuhammadbek boshchiligida 1920 yil may oyidayoq tuzilgan Turkiston muvaqqat hukumati Samarqanddagi qurultoyda rasmiy tasdiqlandi. Afsuski, hukumat a'zolari bu ko'hna va muqaddas shaharda bir oydan ortiq tura olmadilar. Chunki ularni qizil armiya qismlarining kuchli zarbalaridan himoya qilish tobora qiyinlashayotgan edi. Shuning uchun hukumat o'z qarorgohini qurolli harakatning markazi bo'lgan Farg'ona vodiysiga ko'chirdi. Faqatgina uch oy mobaynida hukumat o'z qarorgohini besh marta o'zgartirishga majbur bo'ldi (Samarqand, Namangan, O'sh, Marg'ilon atrofidagi G'oyibota va Norin).

Shermuhammadbek qo'rboshi tomonidan doimiy ravishda turli xitobnoma va murojaatnomalar chiqarilib, ular varaqalar holatida qo'shından tashqari butun Turkiston o'lkasi aholisi orasida tarqatilgan. O'zbek tilida arab imlosida yozilgan bunday murojaatnomalarning ko'pchiligi bugungi kunda Moskva, Toshkent, Farg'ona, Andijon va boshqa shaharlardagi arxivlarda saqlanib qolgan. Bu murojaatnomalar chekistlar qo'liga tushgach, ular varaqalarni rus tiliga tarjima qilib, tegishli idoralarga topshirishgan. Sovet hokimiyati rahbarlari va harbiy qo'mondonlik Shermuhammadbekning bunday murojaatnomalaridan dahshatga tushgan. Chunki bu murojaatnomalarda Turkistondagi istiqloqlilik harakatining mohiyati ochib berilgan va qizil armiya askarlarining butun kirdikorlari fosh etilgan. Ana shunday murojaatnomalardan biri 1921 yilga tegishlisi saqlanib qolgan. Bu murojaatnoma matni tarixchi olimlar R. Shamsutdinov va A. Qodirovning 1999 yilda «Fan va turmush» jurnalida e'lon qilingan «Shermuhammadbek hayotiga chizgilar» nomli maqolasida keltirib o'tilgan.

Turkiston o'lkasi barcha millatlariga! Turkiston o'lkasi Musulmon qo'shinlari Bosh qo'mondoni kurashchan Shermuhammadbek G'oziyning

MUROJAATNOMASI

Ushbu bilan barcha millatlarga e'lon qilarkanman, xudoga shukurki, kundan-kunga kuch-qudratimiz tobora ortib bormoqda. Mening barcha qo'mondonlarim deyarli har kuni Turkistonda yashayotgan va bolshavoylardan bezor bo'lgan rus va musulmon aholisi o'z qurollari, kiyim-kechaklari bilan safimizga qabul qilinayotganliklari haqida xabar bermoqdalar. Biz ularni ixtisosligi bo'yicha lavozimlarga qo'ymoqdamiz va ularning izzat-ikromini ham joyiga qo'ymoqdamiz. Ular bolshavoylar yashayotgan joylarda, shaharlarda va boshqa joylarda etishmovchilik, yoppasiga ocharchilik va tartibsizliklar hukm surayotganini bildirmoqdalar. Biz tomonimizga o'tgan bu kishilar oziq-ovqat bilan to'la ta'minlanmoqda va ular o'zlarining hayot muhitidan qoniqayotganini bildirmoqdalar. Xorijiy ma'lumotlarga qaraganda, chetdagi davlatlar bolshavoylar nima sababdan turkistonliklarga to'la muxtoriyat bermayotgani holda, «Turkistonga allaqachon muxtoriyat berilgan», degan yolgon gaplar aytayotganliklaridan g'azabga kelayotir. Hozirgi vaqtda bu chet el davlatlariga bolshavoylar ablah, yolg'onchi ekanliklari hamda ularning kasbi har qanday vaqtda ham mehnatkashlarni va aybsiz kambag'al aholini talash va o'ldirishdan iborat ekanligi ma'lum bo'lib koldi. Shu

tufayli bu barcha xorijiy davlatlar o'z muhitidan ablah bolshavoylarni uloqtirib tashlashga qaror qildilar va ularni tugatish uchun katta urush ochdilar. - Agarda hozirgi vaqtda bolshavoylar turkistonliklarga to'la muxtoriyat bersalar, u holda biz, turkistonliklar, hech qanday zarar keltirmaymiz. Agardaki, to'la muxtoriyat bermasalar, u holda biz yuragimiz va tanamizda oxirgi qonimiz qolguncha Vatan uchun kurashamiz, yakkayu yagona Tangri taolo, Muhammad payg'ambarimizning shariati yo'lida qurbon bo'lishga tayyormiz. Dinimiz, vatanimiz uchun butun qalbimiz va jismimizni qurbon berib, to'la g'alabaga erishishni Allohdan tilaymiz va unga ibodat qilamiz.

Musulmon qo'shinlari Bosh qo'mondoni Shermuhammadbek.

Shunday qilib Shermuhammadbek qizil gvardiyachilarga qarshi kurash uchun xalqqa turli shu yo'sindagi murojaatnomalar yo'llaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak qo'rboshilar Turkiston ozodligi uchun astoydil kurashlar olib bordilar. Turkistonning barcha hududlarida qo'rboshilar bo'lgan lekin vodiydagi qo'rboshilar qizil gvardiyachilar uchun asosiy xavf-xatarlar tug'dirganlar. Vatan ozodligi ularning qalbida yonib turgan alanga kabi edi. Ular turli yig'inlar, qurultoylar o'tkazdilar, bundan maqsad esa asosiy harakat nuqtalarini belgilab olish, o'zlariga yetakchilar tayyorlashdan iborat bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bosmachilik: Haqiqat va uydurma, Sharq yulduzi, 1991, 3-son
2. Emin Yarimo'g'li. "Turkiston milliy istiqlol harakati yetakchilaridan Shermuhammadbek"
3. Rajabov .Q. O'zbekiston adabiyoti va sanati gazetasi, 2002.
4. Rajabov. Q. "Shermuhammadbek". Toshkent, 2011.
5. Xo'jaev M. Shermuhammadbek qo'rboshi, Sharq. T.:, 2008.